

BAKK Miklós

„Két világ határán ...”

Nem volt még olyan szabad választás Magyarországon, mely ennyire éles alternatívák elé állította volna a szavazókat, s ennyire drámaian vetette volna fel a hovatartozásuk kérdését. És nem volt még olyan szabad választás Magyarországon, mely ennyire érintette volna – identitásában is – az erdélyi magyarságot.

A 2002. évi, rendszerváltás utáni negyedik magyarországi választás politikai és kulturális értelmezése még csak a kezdetén tart. Anyrni azonban bizonyos, hogy e választások után nemcsak Magyarország belpolitikai térképe, sőt politikai rendszere alakul át, hanem ennek következményeként a Magyarország–Erdély–Románia-kapcsolatrendszer is.

Eredményolvasatok

A választás eredményeivel és következményeivel foglalkozó, most még óhatatlanul a felületen mozgó elemzések a magyar pártrendszer átalakulásából, kétpólusúvá válásából indulnak ki, s vagy a Fidesz-MPP által kezdeményezett „vezérdemokrácia” kritikájába, vagy pedig a magyar társadalom polgárosodása felemáságának diagnosztizálásába torkollnak.

A „vezérdemokrácia” kialakulását feltételező elemzések kiindulópontja általában az, hogy Magyarországon egy kivételesen tehetséges, karizmatikus politikusnak, Orbán Viktornak sikerült megteremtene a jobboldal egységét – amely mindeddig történelmi okokból nem létezett –, de ez olyan vezérszerepre „kárhoztatta” a leköszönő miniszterelnököt, amely kárára van a magyar demokráciának. A permanens társadalmi mozgósítás politikája (a „vezérdemokrácia” megnyilvánulási módja) – írja például Bozóki András – Magyarországon „éppúgy árajzolta a politikai térképet, mint tette azt Juan Domingo Perón elnök a negyvenes-ötvenes évek Argentínájában”, ahol ezt követően néhány évtizeden át nem különböző pártok versenyeztek egymással, hanem egy peronista és antiperonista blokk, amelyek között választani nem csupán politikai választás volt, hanem mindenekelőtt identitásválasztás. És – teszi hozzá Bozóki – ugyanezt látjuk a mai Olaszországban is, ahol a korábbi „pártokrácia” eltűnt, és a politikai élet egyetlen frontvonalra a Berlusconi-hívek és Berlusconi-ellenesek tábora között húzódik.¹ A „vezérdemokrácia” iránti szükségletet, a populista politika, a hatalom perszonalizálása iránti igényt – írják más kritikusok – az átmenet jó tíz éve alatt kialakult új kapitalizmus teremtette meg, amely a magyar társadalomban az ügyeskedés, a „lenyúlás” „individuuális” értékeit helyezte az előtérbe a társadalmi szolidaritás értékei helyett.

Ezzel összefüggésben, de a partikuláris társadalomfejlődési trendekkel inkább szem előtt tartva fogalmazódtak meg azok az értelmezések, amelyek egy sajátos társadalmi szerződés történelmi léptékű következményeként értelmezik a magyar társadalomnak azt a megosztottságát, amely az április 7-i és 21-i választási forduló között oly drámaian megnyilvánult. Ez a szerződés volt a Kádár-rendszer alapja: a társadalom depolitizálását kényszerítette ki, s cserébe a magánszféra (gazdaságilag is) nagyobb szabadságát nyújtotta. A Kádár által felkínált alku tehát az emberek szabadságvágyát a magánélet területére irányította át, s ezzel sikerült elérnie azt, hogy a magyarok döntő többsége lemondott a közéletiségről (azt esetleg egy álközéletiséggel helyettesítette) s ennek következményeként a közösségi víziók megalkotásának kereteiről is. A magyar rendszerváltás első tíz évének liberális reformjai, a magánosítás körülményei, a gyors egyéni helyzefelismerésen alapuló karriertípusok összeegyeztethetők voltak e társadalmi szerződés mentális elemeivel. Csak hogy a gazdaságfejlődési trend állandóvá válása megteremtette a bizalom alapjait és a közösségi perspektívák iránti igényt. Ennek felismerése társult a Fidesz-MPP ambíciózus, a jobboldal egységének megteremtésére és modernizálására irányuló tervével.

Magyar oszlopok

„Két világ határán állunk”, mondta április 13-i Kossuth téri beszédében több száz ezer ember előtt Orbán Viktor. A „polgári” és a „szocialista” Magyarország szembeállítását elsősorban ideológusok tették, s így önmagában még nem ad magyarázatot a kölcsönös félelemkelésnek arra a spiráljára, amely kétségtelenül megfigyelhető volt a két választási forduló közötti (április 7–21.) Magyarországon.

Politikai ellenségeket természetesen lehet konstruálni. Murray Edelman meglehetősen részletességgel elemezte azt a folyamatot, amelynek során az ellenfelek ellenségekké válnak. A kettő közötti határvonal annak alapján húzható meg, hogy a szembenálló felek legbensőbb természete vagy az általuk alkalmazott taktika válik-e a konfliktus szembetűnő elemévé, lényegi mozzanatává. Mindaddig, míg a győztes stratégia kialakítása és végrehajtása a fő szempont, a másik fél csupán ellenfél, akár kicsi a tét, akár nagy. Viszont ha a

szembenálló fél inkább ellenség, mint ellenfél, akkor a figyelem nem a folyamatra, hanem a másik természetére, identitására összpontosul.² Az ellenséget eleve adott vonások jellemzik, amelyek függetlenül attól, hogy milyen cselekvési sort követ – az ellenség cselekedeteitől elszakítva, valós vagy feltételezett identitásjegyei alapján ítélik meg.

Azonban ennek fordítottja is végbemehet: ha az ellenfél markáns identitást, tolakvó karakterjegyeket felmutatva kerül be a versenykontextusba, akkor könnyen átalakulhat ellenséggé. A magyar választás két fordulóján között ilyen ellenséggé válási folyamat zárult le.

A magyar pártpolitikai erőterben a karakteres identitásjegyek akkor kerültek az előtérbe, amikor a jobboldal a „kádári alku” szocializációs következményeivel szemben kezdte tematizálni programját, megfogalmazni önmagát. Az új, egységes jobboldali identitás azonban ellenséggé alakította át az addigi pártellenfeleket. Ennek *punctum saltense* kétségtelenül annak világossá tétele volt, hogy az orbáni – modernizált – jobboldal jövőképet kínál a magyar társadalom egyik felének, víziót arról, hogy „kik vagyunk mi, magyarok” most, az Európai Unió kapujában. Csak hogy a közösségi vízió igényének kinyilvánítása, politikai megfogalmazása világos ellentmondásba került a kádári „Élni és élni hagyni” szocializációs örökségével, mely az egyéni életutak elsődlegességét hirdette egy átalakulásban kiszámíthatatlan társadalomban.

Ennek a szembekerülésnek számos további – ideológiai és szemléletet érintő – következménye van (például az, hogy ami a jobboldal számára jövőképet, azt a baloldal kritikuskai csupán „múltképpnek” látják), ami azonban igazán lényeges: immár világosan kirajzolódik két politikai szubkultúra. Ezzel viszont egy új fejlődési pálya nyílt meg Magyarországon: az *oszloposodás* útja.

Nem lenne példa nélküli fejlődés ez: Európa erősen fragmentált politikai kultúrájú országaiban, például Hollandiában, Belgiumban vagy Ausztriában már a 19. század végén, a 20. század elején kialakultak az úgynevezett „oszloptársadalmak”. Ezekre nemcsak az jellemző, hogy a politikai tagoltság gyökereinél egymástól világosan elhatárolódó kulturális csoportokat találunk, hanem az is, hogy a politikai szubkultúra (csoportidentitás) „puha” elemeit (attitűdök, ideológiák, világnézetek) az illető csoport „kemény” (intézményi) szervezettel egészíti ki és tartja fenn. Az *oszlop* metaforájával a szakirodalom azt a szubkultúrát nevezte meg, amely teljes egészében intézményesült, és hierarchikusan összehangolt szervezeti struktúrája

Anik Sándor: Rajz, 2002

révén lehetővé tette, hogy tagjai az élet minden területén a hozzá tartozó intézményekben folytathassák tevékenységüket, mi több: ehhez elvárta azt is, hogy az állam mint önálló, társadalomalkotó entitást ismerje el.³

Az *oszloposodás* folyamata általában olyan országokban indult be, ahol a katolicizmusnak sikerült politikai képviselőre szert tennie. A katolikus intézményi struktúra kialakulása, melynek politikai csúcsa valamely katolikus párt képében jelent meg, olyan katalizáló hatást váltott ki, aminek eredményeként még az oszloposodást ellenző világnézeti táborok (a liberálisok és a szocialisták) is egy-egy külön oszlopban találták magukat. Így Belgiumban a nyelvi konfliktusok dominánsá válása előtt három „spirituális család” – a katolikusok, a liberálisok és a szocialisták – uralta a társadalmi és politikai élet majd mindegyik szféráját. Hollandiában az oszloposodás a 20. század elején teljedett ki, amikor a választójog és az egyházi iskolák kérdése szembefordította a társadalom különböző csoportjait. Itt viszont négy oszlop alakult ki, a katolikus, a protestáns, a szocialista és a liberális, amelyek nem csupán a politikában különültek el, hanem az élet számos területén. Mindegyik oszlopnak saját iskolái, saját politikai pártjai, saját sajtója, saját szakszervezetei, farmerszövetségei, munkáltató uniói, mezőgazdasági hitelbankjai, saját társadalomkutató intézetei, kórházai stb. voltak.

Nehéz megjósolni, hogy a magyarországi jobboldal politikai szubkultúráként való öndefiníciója ténylegesen is beindítja-e ezt a „kései” oszloposodási folyamatot, azonban világosan látható, hogy jó néhány körülmény határozottan kedvez ennek. Mindenekelőtt az, hogy a fontos törésvonalak (vallásos–nem vallásos⁴, „országban”, illetve

„nemzetben” való gondolkodás, a Kádár-rendszerhez való viszony) egymásra tevődése – mely felerősítheti e folyamatot – lényegében már bekövetkezett.

Erdélyi dilemmák

A magyarországi „oszloposodás” kibontakozásának van erdélyi olvasata is. Amikor Molnár Gusztáv a „nemzet” és az „ország” budapesti párviadalát elemzi⁵, a magyar „oszloposodásnak” csupán egyetlen – igaz, erdélyi nézőpontból a legfontosabb – törésvonalat veszi szemügyre. E törésvonal „nemzeti” oldalán Budapest olyan centrumként jelenik meg, amely a nemzeti reintegráció státustörvényes programját tulajdonképpen saját centrum-szerepének a határon túli magyarokra való kiterjesztéseként fogja fel. Amelynek egyik lehetséges következménye az lehet, hogy a centrum felszívja azt a közösségi-érzületi tökélet is, amelyet az erdélyi magyarok egy területi-regionális közösség kialakításába bevihetnének, vagyis amellyel részt vehetnének, az erdélyi románokkal együtt, az erdélyi „régio-haza” megalkotásában. Az „ország” oldalán viszont – amint azt Molnár Gusztáv is kimutatta – Budapest csupán olyan centrumként jelenik meg, amely Bukarestet, Belgrádot vagy Pozsonyot tekintti elsődleges partnerének.

Ha azonban távolabbra tekintünk, s nem csupán a törésvonalat vesszük számításba, hanem a két politikai család, a konzervatív és a baloldali „oszlop” teljes ideológiai és kulturális örökségét, akkor okkal feltételezhetjük, hogy előbb-utóbb stratégiai vita alakul ki közöttük a „határon túliság” koncepcióiról. Úgy tűnik, hogy a Kárpát-medencére irányuló magyar politikának két versengő koncepciója, alternatívája fogalmazódhat meg: a kulturális nemzet egységének fenntartására irányuló *nemzetpolitika* és a térség egészére mint a magyar törtélemmel szoros összefüggő civilizációs térségre irányuló *regionális politika*. Az is logikusnak tűnhet, hogy e két alternatívának – mint a magyar szomszédságpolitika két fő irányzatának – a verseny tulajdonképpen a két politikai család versenyében realizálódik. Ezt sugallja a státustörvényért vívott harc, mely a jogszabályt – mint nemzetpolitikai eszközt – egyértelműen a magyar jobboldal szemléletéhez kapcsolja, s az inkább múltó állapotnak tűnik, hogy a regionális politikának még nincs meg a „helye”.

Csak hogy középtávon mégis azzal kell számolni, hogy a politikai családok mindkét stratégiát a maguk képére gyúrnák. Ezzel viszont új törésvonalak is megjelenhetnek: Erdély szempontjából nem válik érdekelenné, hogy a magyar kormány a *regionalizmus* támogatja inkább, avagy a *regionalizációt*.

A *regionalizmus* mint régiók kialakítására irányuló politikai mozgalom elsősorban azokból a (tartományi vagy kistérségi) „természeti egységekből” indul ki, amelyeket egy organikus közösségekre tekintő politika inkább szem előtt tart. Az európai új jobboldal, amelyhez a Fidesz-MPP vezetett magyar konzervatívok is felsorakoztak, azonban sutba vágta a kereszténydemokrácia ama örökségét, amely a szubsidiaritás elvével mint a sok organikus közösségből felépülő társadalom legfontosabb szervező elvével számolt, s ma jószerevével csak egyetlen „organikus közösséget” tart szem előtt: a nemzetet. Ha azonban a magyar jobboldal tényleg oszlopszervező erővé válik, akkor működésének immanens filozófiája révén is vissza kell térnie a több kisebb közösség működését összehangoló szubsidiaritás-elvhez, s ez kétségtelenül a regionalizmus-szemléletnek kedvez.

A *regionalizáció* ezzel szemben nem területi közösséget teremt, hanem kormányzási technikát jelent, amely a kormányzás „racionális” szempontjait helyezi az előtérbe. Ebben az elgondolásban az univerzalizmus munkál, amely általában a baloldal sajátja, s amelyet az csak akkor tud meghaladni, ha a szolidaritás klasszikus (elvonat szociális) ideológiai sémáit feladva azt a területi közösségek számára is meg tudja fogalmazni.

Mindebből következően az erdélyi regionalizmus támogatása az erdélyi társadalom támogatását jelenti azzal a céllal, hogy az létrehozassa saját (transzietnikus) identitását és belső, regionális szolidaritását kifejező intézményeit. Ezzel szemben a regionalizáció támogatása leszűkülhet azokra a – féligazságokat kifejező – befejezetlen dolgokra, amelyek mint Traian Ștef írja e számunkban, azon a pírison belül maradnak, ahol minden egy-két személyen múlik.

E dilemmával igazából még nem szembesült Erdély. De ha e szembesítés bekövetkezik, akkor Erdélyben is sokan érezhetik majd úgy, hogy „két világ határán” állnak.

Jegyzetek:

- Bozóki András: *A politika mint élmény*. Magyar Hírlap, 2002. ápr. 26.
- Uo.
- Id Murray Edelman: *Politikai ellenségek konstruálása*. In: Szabó Márton (szerk.): *Az ellenség neve*. Jászóveg Műhely Kiadó, Bp., 1998, 89–91.
- vö.: Enyedi Zsolt: *Politika a kereszt jegyében*. Osiris Kiadó, Bp. 1998, 21–57.
- Egy nemzetközi vallásszociológiai felmérés szerint Magyarország a vallásosság tekintetében a megosztott (hívó-ateista) társadalmú országok kategóriájába tartozik, szemben a teljesen szekularizált országok (pl. Csehország) vagy az erőteljesen vallásos országok (pl. Lengyelország vagy Írország) kategóriájával. (Tomka Miklós előadása a Pázmány Péter Katolikus Egyetemen, 2002. ápr. 26.)
- Molnár Gusztáv: *A „nemzet” és az „ország”*. *Provincia*, 2002. március–április.

BAKK MIKLÓS 1952-ben született Székelyhídon, Bihar megyében. A kolozsvári *Kronika* megbízott felelős szerkesztője, politikai elemző. *Egy választás története*. In: *Regio*, 2000/4.